

Лазірко Н. О.,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

ТВОРЧА ПОСТАТЬ ДЖЕКА ЛОНДОНА В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ ОЦІНЦІ ЮРІЯ КЛЕНА

Анотація. У статті розглядається дослідження Юрія Клена, присвячене творчості американського письменника Джека Лондона. Представлено основні параметри творчого універсуму цього митця, окреслено методологічні стратегії досліджень його творчості українським літературознавцем.

Ключові слова: аналіз, американська література, інтерпретація, методи досліджень, творчість.

Постановка проблеми. Творчість Джека Лондона відображає важливі тенденції в літературі США на межі XIX – XX століть. Талановитий романіст, новеліст, публіцист, журналіст, він створив особливий художній світ, яким захоплюються читачі різних поколінь у багатьох країнах світу.

Письменник з'явився на літературній сцені у кризовий момент американського життя, розкривши у своїх творах протиріччя епохи, став істинним інтерпретатором свого часу. Дж. Лондон пишався своєю країною, її історією, проте його хвилювали не лише минуле і сучасність, він переймався майбутнім Америки зокрема й людства загалом. Його творчість зберігає зв'язок з традиціями американської та західноєвропейської літератури, що проявився насамперед у романтичному звучанні його творів. Він був одним з перших у постановці та вирішенні нових тем, проблем, поширених згодом у XX столітті, випередив свій час новаторством у розумінні і зображенні важливих проблем людського буття.

Зазначимо, що українські дослідники лише побіжно аналізували творчість цього американського письменника, тому дослідження Юрія Клена про Джека Лондона є важливим для українського літературного процесу XX – XXI століття у створенні різносторонньої палітри вивчення талановитого митця Америки, що забезпечує актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед іноземних дослідників життєпису Джека Лондона важливе місце посідають Л. Андреев, Г. Бемфорд, В. Биков, В. Богословський, О. Зверев, І. Стоун та Ф. Фонер. Українські літературознавці Т. Денисова, Б. Пачерська, З. Савченко теж зверталися до осягнення особливостей авторського стилю Джека Лондона. Спричинився до ознайомлення українського читача з творами американського письменника і Юрій Клен, здійснивши впродовж трьох років (1927–1930 рр.) видання повної збірки творів Джека Лондона у 24 томах.

Щодо наукової діяльності Юрія Клена (Освальда Бурггардта), то зазначимо, що вона вже ставала об'єктом літературознавчих досліджень О. Филиповича, В. Брюховецького, Ю. Коваліва, Л. Кравченко, О. Багана, І. Набитовича, Н. Котенко, М. Борезького, Г. Сабат, І. Розлуцького та інших науковців. Праці цих дослідників презентують окремі сфери наукових зацікавлень Юрія Клена, тому можемо стверджувати, що літературознавча діяльність через її актуальність потребує подальшого системного вивчення.

Студіям над англійською літературою, якою теж займався Юрій Клен, присвячена одна з наших праць про творчість Ч. Дікенса [6]. Оскільки стаття про Джека Лондона залишилася поза дослідницькою увагою, це дослідження є актуальним.

Метою статті є представлення поглядів Юрія Клена на творчість Джека Лондона, на особливості американського неоромантизму та елементи поетики цього автора. Основними завданнями статті є окреслення основних концепцій бачення творчості Джека Лондона у літературно-критичних дослідженнях українського науковця, виділення основних параметрів подальших досліджень у запропонованій проблематиці.

Виклад основного матеріалу. Стаття Юрія Клена «Джек Лондон (Життя і творчість)» була написана як передмова до 24-томного видання творів Джека Лондона (Київ; видавництво «Сяйво»; 1927 р.). В експозиційній частині статті український літературознавець окреслює ті культурно-історичні «нитки», які поєднували американську літературу XIX – початку XX століття з літературою англійською: політична незалежність США «не була рівнозначна незалежності культурній. Тисячі незримих ниток лучили стару Англію з новою: спільна культура і спільна мова, а звідси й спільна літературна традиція». Американці, як констатує Юрій Клен, не встигли створити своєї традиції, «зверталися до того минулого, що було одночасно минулим британської нації» [1, с. 430]. Можна зробити висновок, що американська література в кінці XIX – на початку XX століття (йї це яскраво видно з творчості Джека Лондона) створила новий міф американського життя, увібравши в себе відмінності американського світосприймання від того, що залишалося традиційним для консервативного світогляду англійців.

У критиці Юрія Клена несвободи американського письменника можна добачати своєрідне балансування на лезі бритви («Невеличкий гурток багатіїв-плутократів оплачує митця, вченого і письменника, – отже, в руках цього невеличкого гуртка скупчена вся фактична влада, більше: в його руках друкарні, і преса, і наукові установи; ні один рядок не може бути надрукований без його санкції» [1, с. 430]), оскільки алюзія політичної та письменницької несвободи до дій російської комуністичної влади в сучасній Україні аж надто очевидна. Такими ж політично небезпечними алюзіями насичені й роздуми про шкільництво в США: «Професор, звільнений за «небезпечні ідеї», через те саме позбавляється змоги знайти собі другу посаду. Вірність традиціям і релігійній догмі вимагає також суворой цензури для всіх підручників, отже, юнакові і дитині підноситься матеріал, просіяний крізь десяте сито» [1, с. 431].

Репрезентуючи творчість Джека Лондона, Юрій Клен намагається на прикладі цього відомого й знакового для американської літератури автора показати, як на ґрунті англійської культури та традицій у дещо інших геоісторичних умовах та при певних ментальних особливостях твориться нова американська література з її особливим світобаченням і художнім світо-

відображенням. Процес трансформації англійських культурних надбань в американських умовах полягав у тому, що ті цінності «оберталися на цінності емоціональні і сентиментальні, – філософський дилетантизм, фанатичний оптимізм і утопічна мрійливість опанувала його інтелект». Американський прагматизм, на думку Юрія Клена, накладає «відтінок зневаги, яку діловий американець відчуває до людини, що віддалася літературі або мистецтву» [1, с. 430]. Тому, оскільки чоловіки займалися матеріальним добробутом, занедбаний терен мистецтва посіла жінка і стала на цьому терені самовладною господаркою, адже вона дала літературі той сльозливий, солодко-сентиментальний тон, який ще досі панує в ній. Перешкоди, які ставали на шляху розвитку американського письменства, український науковець вбачає у його фемінізації, оскільки «фемінізація духовного життя мала наслідком те, що чоловіки, які віддавалися культурній справі, теж підпадали оцій фемінізації, переймаючись загальним духом, що панував у мистецтві» [1, с. 431]. Юрій Клен зазначає, що через це Америка не зрозуміла одного зі своїх найкращих митців: «Коли з'явився такий глибоко оригінальний поет, як Вітман, що виспівував прекрасне марево ідеальної, майбутньої Америки, то голос його пролунав, як у пустелі», і лише «Європа згодом відкрила Америці очі на те, що то був справжній і великий поет» [1, с. 431].

Щодо творчої праці, суспільних завдань американського письменника, то він «не має права ставитися до життя серйозно, щоб не навівати суму на читача; його обов'язок був – розважати перевтомлений мозок ділової людини. Писанина його мусіла бути високоморальною, без натяків на вільне, позашлюбне кохання, кінець оповідання щасливий, з карою для злочинця, з нагородою для чесноти. Тому, якщо така «прилизана» повість була ще до того написана в патріотичному дусі, то вона цілком відповідала всім вимогам, що ставилися до «пристойного» літературного твору. І, знову ж, ламання читацького горизонту сподівань призвело до того, що коли з'явився такий сліпучий метеор, як Едгар По, то його в Америці не зрозуміли: оцінили його за кордоном німці і французи» [1, с. 432].

Одночасно Юрій Клен робить заувагу, яка певним чином представляє творчість Джека Лондона як певну межову лінію в американській художній літературі, оскільки до нього панувала література, яку зазвичай називають «літературою місцевого побуту». Аналізуючи характерні літературні топи Америки другої половини XIX століття, Юрій Клен знову звертається до експресіоністичної художньої практики й представляє цілком експресіоністичний урбаністичний пейзаж півночі у протиставленні до сільського ландшафту півдня. Тут яскраво виявляється не тільки Клен-літературознавець, але й Клен-письменник: «Міста, скупчуючи навколо свого центра всю індустрію, ростуть і в височині, і в обшир, мов коростою, покриваючи землю залізними панцирами своїх фабрик, але поруч з тим око бачить неозорі поля і лани хвилястого збіжжя та луки з отарами скота. На далекому півдні величезні плантації бавовника, розкішні старовинні садиби, де живуть горді нащадки феодальної аристократії <...>, а на півночі, у так званій Новій Англії, нащадки тих вигнанців з метрополії, що належали до різних протестантських сект» [1, с. 432].

Саме окреслений вище історико-соціологічний підхід, представлений в експресіоністичній художній формі, дає можливість задекларувати літературні тенденції розвитку американської літератури романтизму, де в літературі півдня пишном процвітав культ старої традиції, що перетривала життя з його

фактами. Оскільки читач вимагав ідеалізації недавньої доби, що відійшла у минуле, письменник намагався змалювати в рожевому світлі стосунки між плантатором і його рабами. Отже, утворюється певний «сентиментальний жанр, виробилися певні конвенціональні постаті і сюжети: чарівна дочка плантатора, вибираючи між кількома претендентами на її руку, віддає серце тому, хто найбільше обстоював південну ідею конфедерації штатів; дочка півдня після довгого змагання з собою, віддає серце ворогові, офіцерові північної армії, що оборонив плантацію від своїх власних солдатів; двоє рабів зберігають вірність своєму панові під час громадянської війни і не хочуть іти на волю навіть тоді, коли пробила година визволення» [1, с. 433]. Поруч із цими сюжетно-образними штампами в американській літературі Юрій Клен виділяє ще один сюжетний масив, характерний для письменників місцевого побуту: вони охоче малювали життя гірських країн. У цій площині літературна традиція теж витворила певні сталі сюжети: «чужинець-зайда закохується в дочку гір, красуню понад красунями, але заздрість сусідів стає на перешкоді коханню; люди, що належать до двох ворожих кланів, практикуючи звичай кривної помсти, винищують один одного, аж поки залишаються тільки двоє, що над руїнами простягають один одному руки; верховинці не хочуть визнавати нового закону, бо він не відповідає місцевим умовам життя». Як і в попередньому випадку, тут «утворилося кілька легендарних типів, і вони потім стали за трафарети» [1, с. 433]. На заході Америки народився «тип ковбоя, сучасного кентавра. Він увійшов у літературу нижчого гатунку і дав чимало фільмових сюжетів. З нього теж зроблено традиційну постать: махаючи своїм яesso, він їде на коні, б'ється з індіанцями та мексиканцями, щиро й палко кохає доньку свого хазяїна, власника ферми» [1, с. 434].

Український літературознавець визначає ще декілька традиційних постатей, які були притаманні американському письменству: «хлопець-пустун», що завдає чимало клопоту своїм батькам і вчителям, що лається, палить і залицяється до жінок (найяскравішою ця постать вийшла у Марка Твена); «ділова людина», що власними зусиллями, без гроша в кишені, пробиває собі шлях до мільйонного багатства; цілий шерек молодих дівчат «незаплямованої чесності», «доброчесних господинь дому», що поєднують справи господарські з музикою і літературою. Бачимо, що вже у таких його загальних роздумах, які увиразнюють конкретні характеристики цілого масиву американської літератури XIX століття, проявляється намагання виявити й представити елементи філософії літератури, які поєднуються з соціологічним літературознавством та з соціологією літератури.

Джек Лондон, на думку Юрія Клена, належить до новаторів в американській літературі, які розірвали зв'язок з традиційними тенденціями мертвого схематизму. Ця група від «фальшивого патосу» повернулася до «справжнього трагізму», а її літературно-мистецькі завдання «уже не вмщалися в тісних рамках «місцевого побуту» [1, с. 434]. Завдяки Джеку Лондону в американській літературі «повіяло свіжим солоним вітром морського простору» [1, с. 435].

Аналізуючи життєпис Джека Лондона, Юрій Клен застосовує біографічний метод, поєднуючи його з психологічним аналізом. У складних і бурхливих перипетіях письменницького він життя шукає й віднаходить ті першоджерела, які привели до зародження і постання тих чи інших творів цього автора. Формування особливостей стильової палітри Юрій Клен бачить

у тому, що «читання йому одначе принесло деяку користь, бо дало великий запас образів і зворотів, і все, плюс спостереження над живою мовою» [1, с. 437].

Важливим для розуміння причин народження певних творів американського автора (таких як «До Адама» чи «Поклик пустелі») є те, що Джек Лондон в останній період творчості захоплюється психоаналізом, «уважно читає Фрейда, Прісна, Юнга» і ділиться спостереженнями зі своєю дружиною: «Я стою на порозі світу, такого нового, такого страшного, такого дивного, що аж жах мене огортає, коли я заглядаю туди» [1, с. 448].

Певну увагу в своїй розвідці Юрій Клен присвячує аналізу поетики американського письменника. Він наголошує на тому, що в центрі кожного твору Дж. Лондона (великого чи малого) стоїть пригода. Вона є його структурним і сюжетним осердям, що від початку зацікавлює читача і до самого кінця тримає в напрузі. Топос цієї пригоди завжди незвичайний, вона відбувається «або десь на далекому морі, або в лісній гушавині, або серед снігових піль, куди подалися відважні шукачі золота» [1, с. 449]. Джек Лондон показав себе великим майстром в описах природи. Часто його персонажі – «дики негмамовні герої його повістей, владарі сніжної пустелі, тріумфаторами йдуть крізь життя: вони – ковачі свого власного щастя, своєї власної долі» [1, с. 449].

Часто читача, вихованого на взірцях «пристойного», «прилизаного» роману з щасливим кінцем, надзвичайно вражали новаторські тенденції Джека Лондона. Тому в деяких його творах присутні залишки старих сюжетних схем. Так, одна із найкращих повістей цього письменника «Буйний день» повторює «традиційну фігуру конвенціональної літератури: людина, не маючи ні гроша в кишені, силою власних м'язів проторує собі шлях до мільйонного багатства» [1, с. 449]. Однак новаторство його полягає в тому, що «старий сюжет Лондон налив новим життям, надав йому сліпучих барв, додав досвід власного життя, прикрасив картини побутовими і, нарешті, дав апотеозу людини, яка зрікається свого багатства» [1, с. 449–450].

Дослідивши компаративістичні паралелі, Юрій Клен називає одним із попередників Джека Лондона Редьярда Кіплінга, якого він нагадує тими сюжетами, де в людині виявляється її звіряча істота. При цьому додає, що «еволюційно-біологічні теорії Гекслі і Геккеля, а також філософія Ніцше значно вплинула на його творчість» [1, с. 450]. Очевидна відмінність Дж. Лондона від Р. Кіплінга, однак, полягає у спробах першого пізнати таємницю колективного підсвідомого, зануритися в певні архетипні структури, які виявляють себе в конкретних образах його героїв, сновидіннях, мареннях наяву. Водночас у творах Дж. Лондона почувається та сама стихійна міць, що і в його героях-людях, і навпаки, нема для Дж. Лондона більшої насолоди, як викрити ті самі звірячі інстинкти в людині і в такий спосіб довести біологічну спорідненість усіх живих істот. Письменник «співає гимна силі фізичній, і силі розумовій, силі м'язів і силі духа. Перемагає той, хто дужчий» [1, с. 450]. Однак варто додати, що в такому сприйнятті не все однозначно, оскільки за місяць до своєї смерті Джек Лондон писав, що «Мартин Іден» і «Морський вовк» – це «протест проти філософії Ніцше, оскільки ця філософія утворює культ сили та індивідуалізму» [1, с. 450].

Отже, досліджуючи творчість Джека Лондона, український літературознавець не зупиняється виключно на ній, а подає її в

надзвичайно широкому історико-культурному контексті, користуючись при цьому різними методами дослідження й нарративними стратегіями їх представлення.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що американська література в науковому доробку Юрія Клена представлена значно менше, ніж українська, німецька чи австрійська. Однак вона є важливим вкладом українського літературознавства у вивчення англomовного письменства кінця XIX – XX століть. У дослідженні про життя і творчість Джека Лондона Юрій Клен подав неповторний портрет американського «мрійника», що «сміливо викривав зло, на весь світ про нього кричав і тим самим будив громадську думку» [1, с. 454]. Подальші дослідження дадуть можливість поглибити аналіз та інтерпретацію літературознавчих ідей Юрія Клена.

Література:

1. Бургардт О. Джек Лондон (Життя і творчість) / О. Бургардт // Юрій Клен (Освальд Бургардт). Вибрані твори. – Дрогобич : НВЦ «Каменярь», 2003. – С. 430–454.
2. Быков В. Джек Лондон / В. Быков. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1964. – 25 с.
3. Денисова Т. Джек Лондон: життя і творчість / Т. Денисова. – К. : Дніпро, 1978. – 124 с.
4. Денисова Т. Одісея Джека Лондона / Т. Денисова // Зарубіжна література. – 2000. – Число 22 (38). – С. 4–5.
5. Зверев А. Джек Лондон: величчє таланта и парадоксы судьбы / А. Зверев // Лондон Дж. Сочинения : в 2 т. – К. : Дніпро, 1987. – Т. 1. – С. 5–18.
6. Лазірко Н. «Повість про двоє міст» Ч. Діккенса у літературознавчій оцінці Юрія Клена / Н. Лазірко // Молодь і ринок. – 2014. – № 3. – С. 51–55.
7. Лондон Дж. Твори. Повна збірка / Дж. Лондон ; ред. та вступ. стаття О. Бургардта. – К. : Сяйво, 1927–1930.
8. Фашенко В. У глибинах людського життя / В. Фашенко. – О. : Маяк, 2005. – 640 с.
9. Шепелев А. Сын лунной долины / А. Шепелев. – Нальчик : Эльбрус, 1973. – 91 с.
10. Шпак В. Вибрані лекції з історії зарубіжної літератури. Американська література XX століття / В. Шпак. – Черкаси : ЧІП, 2000. – 84 с.

Лазірко Н. О. Творческая фигура Джека Лондона в литературоведческой оценке Юрия Клена

Аннотация. В статье рассматривается исследование Юрия Клена, посвященное творчеству американского писателя Джека Лондона. Представлены основные параметры творческого универсума этого творца, очерчены методологические стратегии исследования его творчества украинским литературоведом.

Ключевые слова: анализ, американская литература, интерпретация, методы исследований, творчество.

Lazirko N. Creative personality of Jack London in Yuriy Klen's literary assessment

Summary. The given article deals with Yuriy Klen's research of the American writer Jack London. The main parameters of creative universe of this author are presented in the article. There are also outlined the methodological strategies of research the English writer's creativity by known Ukrainian literary critic Yuriy Klen.

Key words: analyze, American literature, interpretation, methods of research, creativity.